

WAERACHTIG VERHAEL

Van de Schrickelijke Aerdbevinge, voorgevallen
in d' Eylanden van

A M B O I N A .

TUSSCHEN DEN 17. EN 18. OCTOBER DES
Jaers 1671 / geduerende d'uyt-tocht van de Am-
boinse Corcor-maght* rondom Ceram* / overviel 't
Eylandt Uliassers* / anders Honimo* / een geweldigh
stercken Aerdbevingh / waar door niet alleen de Redt.
Velsen op Hatuane omvergesmeten en de Fortresse
Hollandia tot Sorri Sorry* weerloos gemaect / maer
selfs 't Landt / en 't geberghte doorgaens seer beschadicht

sijn gewor-
den / met het afvallen van diverse ongeloofelijcke groote stucken der
selve / en opscheuringe van d' Aerde / op sommige plaetsen wel tot
de diepte van een Clappus-boom / welke eenige daer in sinckende /
maar even met de kruyn boven uyt staken; de strandt van Hatunae
was hier door ruym een voet / midtgaders het Rif voor de Negory

Paperoe vrij meer gesackt en over al seer gescheurt / ja onbequaem
tot vissen voor den Inlander geworden / en sijn by dese / hoewel schric-
kelijkcke Aerdbevingen maer eenige weynige menschen (waer af
het getal doenmaels / 't sy door versuym / 't sy door onkunde niet op
genomen is) omgekomen.

Sedert dien dagh heeft de selve op Honimoo* wel meerder als een
maendt geduert / dat het Aertrijck niet een etmaal stil stondt / en
voorts by posen over het jaer. Op de selfste uyr als de harde stooten
voorvielen / sijn die mede op 't Eylandt Oma* / de Pas Baguala en
't Casteel Victoria / hoewel soo hart niet gevoelt / het eerste naem-
weerdige heeft men aen 't Casteel gehad op den 12. Julij 1673. 's sa-
vonts omtrent 6.uyren / wanneer diverse stercke stooten met ont-
setting van eeniger binnen de muragien in 't Casteel en andere steene
Gebouwen vernomen sijn / op welcken dagh 's morgens men oock
ongemeene en seer verschrickelijke donderslagen / neffens penetre-
rende

rende en de sissenden blixemstralen vernomen heeft / die alsmaer van de Huys-daeken scheenen uytgeschoten te werden / doorgestaen had / waer van oock diverse menschen gevoelige teecken en ontfonten / behalven andere aenmerckelijckheden / want onder dies sloegh den donder in eenige Boomen dicht by oosten het Casteel ; item 't water uyt de Pompsdael* van 't Jaghtje Damack / terwijl de maets met pompen besigh waren / en wierp op de Fluyt Wimmenum / beyde hier ter Rhee de leggende een gedaente van vier / dat van selfs weder over boort sprongh / veele vierstralen / en onder andere sulcke die 30. en meer mijlen veer gesien zijn / behalven noch diverse andere teecken en zijn mede van tydt tot tydt in de lucht op gernerckt / nevens dat de winden by na de presente gantsche W.Mousson door / soo variabel gewaeyt hebben / dat men nauelijcx staet op de ordinare passaed wind maecken konde / gelijk veele zeevarende tot schade ervaren hebben.

Alle 't welcke / hoewel verschrickelijck / echter niet te vergelijcken is by 't geene hier achter volghet / want de Aerdbevingh en onderaerdse rommelingen (nu en sedert voornoemden tijdt) noch al gecontinueert hebbende / overviel op den 17. Februarij 1674. des Saterdaghs avonds tussen half acht uyren / bij schoon Maenlicht en stil weder / sonder eenigh voorgaend gedruys / dese gantsche Provincie / namentlijck de Landen Leytimor / Hitoe / Missatello / Ceram / Boero* / Manipa / Amblau / Kelang / Bonoa / Honimoa / Nussalaut* / Oma en andere omleggende plaetsen / doch principelijck de twee eerst genoemde / met soodanige schuddinge / dat veele niet anders dochten of den grooten dagh des Heeren was op handen; De Klocken in en aen 't Hooft Casteel Victoria op Leytimor / luyden van selfs / en de luyden bij een te praten staende / vielen teghen malkander aen en omveer / soo geweldigh gingh het Landt als met Zeebaeren op en neder. 75. Chinese steene pedacken of wooningtjes / en noch een groot Huys mede van steen / plotsten ter neder / en wierden tot puynhopen / waer mede 79. menschen / en daer onder de Huysvrouw van den Koopman G.D.* Rumphius / nevens haer jonghste Dochter / met de Weduwe van den Secretaris Johannes Bastinck / en 4. Europeanen omquamen / en 35. aen Hooft / Lenden / Armen en Been en swaerlijck gequest raeckten / want hier was groten toeloop van volck / vermits de Sinesen met hare gewoone heydense spelen besigh waren hun nieuwe-jaer te vieren.

Het water swol omtrent de hooghte van 4. à 5. voeten / en diverse diepe water-putten wierden soo vol / dat men met de handt water

schep-

scheppen konde / en een ommesien daer naer wierdense wederom leegh / de Wal be-oosten de rivier Waytomme* gescheurt wesende sprongh 't water als een Fonteyn daer door / wel omtrent 18. à 20. voeten hoogh / met opwerpinge van blaeuw modderachtigh sant / hoedanigh niet geloofht wert / dat men soude vinden al groef men tot de diepte van 2. à 3. vademem* / sulcx vluchte een yeder van de waterkanten wat hoger op / daer sich den Heere Gouverneur met een groot geselschap onthield / en een gebedt onder den blauwen Hemel liedt doen ; Men hoorde geduerigh een geslagh als Canon-schooten van verre ; doch meest uyt het N. en N.W. / waer uyt genoeghsaam af te nemen was datter eenige bergen mosten springen of stucken daer van afvallen / gelijkck men by aenbreecken van den dagh op het Land Hitu / insonderheyt aen de Bergen van Wawani en Ceyt genoeghsaem beogen konde / dien gehelen nacht continueerden de felle schuddingen / dat men niet een half uyr rust hadde / doch meest gaf het sulke stooten van onderen op / als of men met groote balcken tegen onse voeten aenstiet / men konde bescheydelijck / die wat naeu luysteren wilde / het water onder de aerde hooren rammelen. Wonderlijcke behoudenissen en teecken en van Godes voorschickingh bleecken hier / Want een Sinees Kindt van omtrent een maendt oudt / noch drie dagen na d'Aerdbevingh in 't opgraven / levendigh aen de borst van de versmoorde Moeder gevonden en gesalveert wierdt / behalven dat op den avont van d'Aerdbevingh oock diverse luyden onder 't puyn leggende / levendigh opgegraven sijn / en onder andere een Papoeese Jongen / die sonder letsel het op een loopen stelde /als of hy quaet gedaen hadt en voor slagen bevreest was / De resteerende steene Gebouwen bevondt men mede soodanigh ghescheurt en ontset dat d'Eygenaers sich daer in met'er woon niet meer durfden vertrouwen / gelijk dan meest alle menschen uyt haere woon huysen vluchten / en dien nacht of onder den blauwen Hemel of onder kleyne hutten toebrachten; De maleytse Kerck raecte mede heel ontramponneert / de zuydelijcke stijl van dien was buytewaerts uyt gewecken / ende het schot achter de preeck-stoel afgewrongen / mitsgaders een balck daer boven soo geforceert / dat van 't Carbeel* af / in de lenghte met diverse scheuren geborsten en als geplettert was / boven dat sommige graf-steenen ingesackt / alsmede d'ingangen der poorten van 't Kerckhof door 't nedervallen der selve gestopt waren; De predickstoel stondt mede seer wanckelbaer / en van desselvs wentel-trap afgeweken / wesende den Arm daer 't uyrglas op zyde van de stoel op te staen plach / recht voor 't pultrum gestelt / getuygende seecker

Predi-

Predicant / dat hy den selven Arm voor heen hebbende willen verschuyven / niet gekonnen hadt / sulcx dese Kerck onbequaem was om dienst in te doen / hoedanigh 't oock bevonden wierdt met de predick-plaets / zijnde de groote Zael binnen 't Casteel / weshalven wy ons daeghs naer de Aerdbevingh van predickplaetzen berooft vindinge / belet wierden den dagh des Heeren na gewoonte te vieren / doch den welcken buyten twyffel by veele in dese ongelegentheyth al beter als andere geviert zy / wijl d' Aerdbevingh heftig continueerde / immers hoorde men d' Inlanderen dickwils Psalmen singen / die soo den heelen nacht continueerde / en voor en na vele gebeden gedaen hadden synde tot dien eynde op de Baleeuwen* t'samen gekomen. Op de werf lagh de Smits winckel ingestort / en d'equipagie als andere plancke Pack-huysen van grove waren / over de Rivier Waytomme voor een groot gedeelte van de platen geweecken en wonderlijck geforceert / gelijk mede 't Stadthuys en Sieckenhuys / beyde steene gebouwen / welckers middel-mueren omgevallen / en d'andere / voornamentlijck die van het Sieckenhuys nae de Revierkant seer beschadicht zijn. Het steene Huys aen den Oliphant* tot een Wasch huys dienende / is mede heel omgeworpen / en tot puynhoop geworden / sonder dat onder desen allen (Godt danck) niet meer als een mensch / wesende een vrouw (om overspel in 't Tuchthuys bescheyden) omgekomen / ja selfs oock niemant beseert is / dan alleenlijck het Dochtertje van den Heer Gouverneur / 't welck een gat ter zyden in 't voorhoofd / penetrerende tot op 't Cranium bekomen hadt. Diverse seyl-sloepen en Orembayen* van Borgers in de mont van de Revier vast gemaect / zijn de Revier in teghen de brugh aen / en onder andere een kleynder Orembay in een grooter gheset / so dat de brugh almede last van van los raecken leed: Men hoorde van verscheyde luyden / dat hunne Cassen / Cantoiren / etc. voorover / mitsgaders de porceleyn rackten van de wanden af en aen stuck gesmeten waren / hier tegen was onder andere vremdigheden een pot met dranck in de Galdery van seker huys staende / wel 3. à 4. voeten van de plaets geset / sonder breecken / vallen of storten.

In 't Leytimorse geberghte / soo als men een wijl na dit voorval vernomen heeft / is d' Aerdbevinge mede seer sterck gevoelt / hebbende op Nacau* 7. Huysen om veer gesmeten / en diverse groote steenen van boven 't geberghte / passerende eenige luyden doch sonder schade doen rollen / onder andere viel een Clappus-boom tusschen een man / die met sijn Vrouw en twee Kinderen sat te eeten / vermorselende de spijs / sonder andere schade te doen / als dat de Vrouw aen
de

de heup wat beseert raecte. Op Oma vielen twee Berghjens van klipsteen van boven neder in Zee / latende de grond soo gladt ofse met bylen was vereffent. Een anderen steen soo groot als 7. man om armen souden / wiert van plaets verandert / latende daer hy uyt genomen was / een forme van een put / de weg tussen Ema en Soya / was wel op 23 plaetsen gescheurt / waer van sommige wel 2. en 3. voeten wijdt en andere plaetsen even als gekartelt waren in de negory Oetomoori* / niet ver van strandt sprong het Zee water van onder op / door een op gegraven gat / seer hoogh in de lucht / het opstaende tuygh van de hier ter Rhede leggende schepen / sloegh tegen een al of men een ratel hoorde / wordende 't schut en de Rampaerden* van den overloop opgelicht / en sonder omvallen weder neer geset / verklarende den Stuyrman en andere op de sloep Vlissingen bescheyden / de besuyden lytimor na den hoeck van Nussanive* toe zeylden / niet anders geweten te hebben vermits het geweldigh slaen der Zeebaer tegen de sloep of saten vast / en deden de selve trillen en beven als ofse over een Ris* geschockt hadt.

Seecker slaef Christen zijnde / genaemt Simon Ofko van Goa / lijf eygen van d'E.Comp. doch beyden koster bescheyden (van wien hy gelast was de plaetse des gebedts in de groote Zael des Casteels te gaan bereyden / om keerssen op te steecken) verklaerde met groote verbaastheyt omtrent een uyr voor d' Aerdbevingh in de selve Zael gesien te hebben op de Predick-stoel staen / een Persoon wit van aensicht en handen / hebbende de Front landelijck / of na 't Z.O. gekeert / een boeck als een quartijn in de lincker / en een witte brandende Kaers in de rechter handt / nevens het selve boeck houdende / even als of hy las / aenhebbende lange swarte kleederen die over de boorden van de stoel nederwaerts afhingen / met een kroon van doornen op 't Hooft / welcke doornen yeder ongeveer een halve vinger langh en doncker lasuirachtigh van couleur waren / doch wat hier af sy /. sullen wy 't oordeel van den Leser bevolen laten / ommers hy heeft het op verscheyde tyden voor aensienelijcke luyden sonder veranderingh in alle omstandigheden / meermalen verhaelt.

Ter Kuste van Hitoe waren kort voor 't aardbeven in de lucht gesien twee streecken van omtrent een half el breedt / die even als een Huys gespant tegen malkander opstonden / van Loehoe* tot Ceyt* of Ceyt of Z. en N. streckende en was daer op (ten selven tyde als hier) d' Aerdbevingh / alsoo hart als aen 't Casteel vernomen en kort daer op vervolght geweest van een schrickelijcken Zee-berg / die met groot gedruys opquam / welckers bergh / gelijk men naderhandt

van

van geloofwaardige Lieden verstaen heeft / omtrent Out-Lebalehu uyt den gront sijn oorspronck genomen hebbende een klaps en styl opgereesen / weynigh Zeewaerd gelopen zijnde / sich in 3. deelen / namentlijk de 2. over 't Landt / en de derde 't Zee verspreyde / wegh nemende al de Boomen / Huysen en Menschen daer 't maer by quam. De schade hier door ter voornoemde Cust geschiet volghet hier achter op elke Plaets bysonder en bestaet voornamentlijk in 't sneuvelen van wel 2243Menschen / waer onder 31.Europianen / maeckende met de voorstaende 2322. Personen die omgekomen sijn / wy sullen hier mede by voegen de bysonderheden op elke Plaets geremarqueert en van de West-kant des Lants beginnen soo volghet.

Op Laricque*.

Was 't Water na d'Aerdbevingh rondom de Redout 2. voeten hoog geweest / tot 3. malen op een afloopende / sonder meer schade te doen / als dat het Compas Orembay en Prauw aen stucken geslagen sijn.

Op Nussatello*.

't Water was hier / als in een oogenblik / eerst soo verre na de zijde van Ourien* wegh geloopt / dat men niet als de grondt sagen nauylx meer Water bekennen konde waer na 't selve quam en tot 3. mael toe van d'een en d'andere zyde over het laeghste van 't Eyland liep / met groot geweldt op 't midden van dien tegen malkander aenstootende.

Op Orien.

Hebbense mede / gelijk op andere plaetsen van Hitou een schrikkelijck geraas in de Lucht gehoord / als of men met Karossen tegen malkander renden / daer op volghden het oploopen van 't Water / en als het selve weder afliep saghmen de grond Nussatello warts soo ver bloot / als of de Zee geheel wegh geloopt was / doch 't Water quam niet binnen / maar wel rondom de Baricade / dit is remarquabel dat seeckere Vrouw genaemt Mina / van Houanohel / door een Soldaet van Ceyt naar Hila voerende / gevist was / de welke verhaelde hoe sy met haer Kindje / omtrent 4. Maenden oudt door de Watervloedingh Zee getrocken sijnde / een Balck vast gekregen

hadt

hadt / waer op / omtrent middernacht mede een Slangh quam / die haer en haer Kint omvingh / doch welcke sy eenighe malen sachtelijck van haer stiet tot dat gemeldte Slangh sich om 't hout selfs vast slingerde/ en daer aen bleef / tot dat sy en 't Kint geberght was.

Op Negory* Lima.

Zagh men / wanneer 't Water van Lebelehu aenquam / het selve mede voor d' Redout van onder opbersten / alof het koockte / 't rist met Steenen / Modder / Sant en al / op en om / mitsgaders diverse Steen / en die 2. à 3. man qualijck dragen konden / tegen / en op d'eerste solderingh van de Redout* werpende / met wegh nemingh van de Galdery / en den daer staenden Schildtwacht nevens het beneden gelegen Woonhuys / en Steene Combuys* / welcke Muyr een stuck weegs in de Negory gevonden wierdt. D' Sergants Vrouw is door 't Water opgenomen en omtrent 20. Vademen achter de Redout in een soete Lamoen Boom* vast geraeckt / en soo behouden gebleven / oock sijn de Soldaten / welcke alle (Except een) die in de tronck* sat / uyt vreesse van de Aerdtbevingh beneden in de Redout geloopten waren / d'een op een Boom / d'ander op een Huys / en een deel op 't drooge gesmeten / van waerse voorts na de hooghte vluchten den Sergant selfs / wierdt met d'eerste Baer wegh genomen doch raeckte in 't afdrijven aen eenige ruyghte vast / daer een driftigen* Soldaet mede byquam / en hem by de Beenen greep / waer mede hy worstelde om los te raecken / dreef sijn Dochtertje voorby hem heen / na Zee roepende haer Vader om hulp / doch eer hy los raecken konde / hadt het water haer al wegh geruckt / en doen verdrincken. Seecker Slavinne kint van omtrent een half Jaer oudt / mede met het water vervoerdvondt men na 't ophouden van de vloedt onbeschadicht op het strandt leggen schreyen en wierdt geberght. De Moerbalck* deser Redout was los geraeckt en ontset / mitsgaders een gedeelte van de Negory Binau wegh genomen / met verlies van 86. zielen / waer onder 39 man welcke na Hila vertrocken waren / om een Balehu* voor Insche Tay* te helpen maecken / en aldaer verongeluckt sijn en de schade aen des Sergants Familie t'samen 12. zielen.

Op Ceyt*.

Was 't water tot aende Redouts vensters opgeklommen den Sergeant en andere Compangies dienaren leden hier groote schade aen hare familien / maar wel voornamentlijck d'Inlanders / dewyl d'Negoryen Ceyt / Lebelehu / en wassela geheel / en van Layu 6. Huysen wegh

wech gespoeld sijn / met verlies van 619. menschen / behalven seer veel swaer gequeste / waer onder 29. van Hautoena* / die om een vermaeckje in de wegh genoemd Negorien gegaen waeren / met eenige Opper-Hoofden en outsten der selve / andersins bleef deselve Negory Hautoena / wat hooger op / als d'andere leggende onbescha-dicht / werdt geseht / dat veele der verongeluckte op 't gevoel van d' Aerdbevinge denckende het den jongsten dagh was / in de Missigid* vluchtende / en haer tot bidden begaven en / datse soo met haer Missigido of Moorschen* Tempel en al door d' Zee wegh getrocken / wierden vier dagen na dit geschiedt was / wiert men 's nachts omtrent 11. uyren wederom swaere Aerdbevingh gewaer / en volghde daer op een soo fellen gefluyt langhs eene der Schilderhuysen* dat het in yders Ooren schaterde 't geen men daer voor een Duyvels Fluyt hielt / want niemant van al de Wachthouders / die seer bevreesst waren / sulx gedaen hadt / doch andere houden 't daer voor / dat een onder Aerdtsen damp uytbreeckende / geen openingh genoegh gehadt / en al sulcx dit geluyt veroorsaect sal hebben. Een Kindt uyt de Negory Wassela* / maer 7. dagen out / wierdt 3. dagen na d'Aerdbeving in een Tack van een Sagou* boom noch levent ghevonden / hoewel de Moeder verdroncken was

Op Hila.

Retireerde het Guarnisoen op 't gevoel van d' Aerdbevingh (die men seght hier heftigher als op andere plaetsen gheweest sy) behalven weynige van boven de Redout beneden in 't Pleyn / denckende daer beter bewaert te sullen wesen / maer eylaas ! niemant was verdaght op 't water 't geen eensklops tot aen de Gallery van de Fortres Amsterdam op steegh / oock al kabbelende boven tegen het dack aen sloegh en de Negoryen rondom de Fortres leggende wegnam behalven 2. Huysen die op hare stylen bleven staen / daer noch 1461. zielen mede omquamen en waer onder d' Huysvrouwen van 't subalterne Hooft van Zyl met 2. en die van den Chirurgijn Ephrain Graumansky / met 4. kinderen geteld wierden / mitsgaders Abdu Ragman / in 't gemeen Intstje Tay / Hooft van 't Campon* Latin op Hila / neffens noch 21. Persoonen van sijne Maeghschap / item den jongen Orangcay* Boelangh in wiens Stede gemelte Intsje Tay / 't voorsz Campon Latin regeerde / en den hooft Oranghcay van Caytetto* / nevens diversche Regenten van andere Negoryen. Vele Soldaten hadden sich met armen en beenen om 't Canon geslagen / latende 't water over hun Lichaem lopen / dat tot twee maelen duerde en bleven alsoo behouden. Een slijpsteen achter de Forters

tres gestaen hebbende / is 26. roeden van de plaets verdreven gevonden. Een Metaele Bas Kamer* is uyt Intsje Tays huys mede wel 60. roeden veer gesmeten / een Zee-steen langh derde half voeten en oock soo breed / mitsgaders dick 8 duymen / is mede 41. roeden van de plaets / daer sy gelegen hadt / zijnde op seecker graft-stede achter de Fortres gevonden. Hier omtrent wel een Musquet schoot* in 't rondt / lagen seer veel doode lijcken / soo die door de Zee weder aengespoelt / als hier en daer in de ruyghte vast gebleven waren / die al-eer de selve ter aerde geraeckten / een seer pestilentialen stanck af gaven.

Op Hitoelamma*

Liep 't water nae gissinghe 10. voeten hoogh boven ordinaris op / waer mede des Sergeants en andere Compagnies Huysingen beneden de Redout weghgenomen wierden / den Sergeant was mede driffig geweest / doch in een boom blyven hangen / een Soldaet en 35. Inlanderen sijn hier gesneuveld.

Op Mamala

Waren omtrent 40. huysen der Negry wegh gespoelt / doch geen menschen gebleven / staende het voorts op Li.en* Tolehu* en Moelwayl* wel / voorts hebben alle dese luyden der laetst-genoemde Negorien van geen ongemack geweten / hoewel sy d' Aerdbevingh mede gevoelt hebben / en 't water wel wat hoger als ordinair geweest is / maer

Op Thiel*

Dat wat lager als de voornoemde Negorien op Hitoes oosthoek leght / is de Missigid / Baleuw des Paeps* en noch een gemeenmans huys / door 't water wegh genomen. Voorts was het Landt Hitoe aen de selve N.W. zyde door 't water doorgaens seer beschadicht en van 't geboomte berooft / doch wel voornamentlijck tusschen Negorylima en Hila / als zynde tusschen laetst-genoemde plaets en Ceyt tot aen de toppen der naeste bergen / of na gissinge wel 50 à 60 vademen hoogh / en tusschen Ceyt en Negorylima niet veel min gesteygert / met weghnemingh van alle de hoecken en steenige stranden / except die daer de Redt.* opleght / soo dat men nu op diverse plaetsen aenkomen en de segen trecken kan / 't geen om de steenachtigheyt voor heen niet konde geschieden. 't Geboomte tusschen Hila en Negory Lima / en onder andere (tot groote schade) de kostelijcke Nagel-bossen van jonge Boomen / die maer 2. à 3. jaren hadden beginnen te dragen / en in een ontelbaer getal bestonden

den / zijn oock gedestruuert /item wegh gespoelt de Kalck-ovens
 van Mamala / Eli /Senaloe* / Kaytette / Ceyt / Lebelehu en
 Negrilima nu anderhalf jaer geleden / in stede van 't jaerlijcks schep-
 pen* met de Corcorren tot hof-dienst* voor de Compagnye gebrandt ;
 zijnde eenlijck die van Housihol* / Hitoelamme* en Wackol* / die wat
 hoger als d' andere lagen / behouden gebleven /het Landt van oudt
 Lebelehu / wesende in voortyden seer vermaert / en de voornaemste
 marckt en vergaderplaats der Moren / is wel een Musquet-schoot
 in de breete versoncken / sulcx daer geen Strandt / maer een ver-
 schrikelijcke groote steylte is / als mede tusschen Ceyt en Hila selfs tot
 de Strant der laetstgenoemdeplaats toe / die aen de West-zyde van de
 Forteresse aen / onder de woningh van Intsje tay deur / met de daer
 opgelegene Negerien / Noekoenali / Teala en Wawani / nevens
 het gehele vlacke Landt in de Scheeps Reede weghesoncken is / het
 is gelooflijck dat den boven-gemelten water berg / recht van onder
 de voornoemde plaats / te weten / out Lebelehu opgekomen sy / of
 ten minsten dat 'er water selfs uyt het Landt van Hitoe gekomen is /
 om dat diverse luyden met Vaertuygen / maer weynig van de Wal
 geweest zijnde / geen meer bewegingh des waters vernomen heb-
 ben / als alleen eenige kabbelingh / welcken bergh een weynigh 't Zee
 gelooopen zijnde / sich in 3. deelen gesepareert heeft / 't eene Oost op
 na Ceyt en Hila / en 't ander West na Negory Lima en Ourien /
 Mitsgaders het derde recht tegen over / op / omtrent en voorby den
 hoeck van Ciel* een Cours nemende / 't genoemde water was soo stinc-
 kent / dat de luyden die in Vaertuygen maer weynig van de Wal
 waren / qualijck daer van wierden / en soo vuyl / dat de geene die
 daer in gelegen hadden / gelijk als uyt de modder gehaelt scheenen /
 in 't aenkomen sagh men het bovenste deel des water-berghs flicke-
 ren als vuyr / en daer onder was het water pick swart / en maeckten
 seer groot gedruys / het hadde oock een bysondere kracht / soo dat
 nae sommige haer gevoelen / het meer als water geweest moet zijn /
 want soo 't de sterckste Kaerels maer halver-been beliep / soo moe-
 stense onder de voet / en wierden door dat Element wegh gevoert /
 verhalende eenige / die al 't Zee geweest / doch geluckelijck weder
 te Landt gekomen waren / daer door diverse malen / dan met 't hoofd /
 en dan weder met de beenen onder getrocken te zijn / rondom de For-
 tres Amsterdam hadt het veele Huysen op een wonderlijcke wijze
 wegh gehaelt / want daer maer een Huys buyten afstont liep het als
 met een arm na toe / en haelde het onder de voet / sonder een trede ver-
 der op te loopen / als of het seggen wilde sijn plicht voldaan te heb-
 ben

ben / nemende alle de Huysen der Negerien / be-westen en be-zuyden de Fortresse Amsterdam staende wegh / en smeed de selve over hoop / in Senalo daer be-oosten gelegen / vermits aldaer veel geboomte en ruyghte stont / en was dit Water op sommige plaetsen 2. andere 3. en andere meermalen op en afgelopen / met soo grooten snelligheyt / dat men daer geen oogh op konde houden / waer van de eerste baer maer soetjes aen quam / de tweede smeed alles om veer / en de derde spoelden het wegh / soo dat de plaets dear de Negrien gestaen hadden / de Boomen en Huysen soo glat wegh genomen waren / als of het met besemen geveeght was / alle / of de meeste Vaertuygen van Sloepen /Sjampans* en Prauwen raecten aen stucken en wegh / de Vissen huylden even of er menschen schreyden / het welck gelofelijck is door de Kaymans* die hun aldaer veel ophouden / gheschiet te zijn / werden de meenighte van Vissen op 't Land en onder andere parthyen binnen 't Pack huys tot Hila gesmeten / doch die men willende nuttigen / soo smaekeloos bevonden wierden / als of 't hout was geweest / en moesten derhalven weder wegh gesmeten werden / hier tegen was een parthy Vee en veel wilde Verckens 't Zee gevoert / uyt alle welcke dan genoeghsaem blijckt / dat Godt de Heere doet omkomen en behouden wie hy wil / sonder aensien van sterckte of swackheyt / wesende onder andere mede geremarqueert / dat de sterckste en de friste Keerels meest / ende kreupele en slechte minst be-
 schadicht zijn.
 d' Inlanderen / voornamentlijck van gemelde Kust Hitoe sijn hier door (gelijck niet te verwonderen is soo verschrickt geworden / dat sy alle Berghwaert vluchteden / en waren veele omtrent de Fortres Amsterdam gewoont hebbende / soo arm /dat se de nat geworden bedorven / en in Zee gesmeten Compagnis Rijst op visten en wilden nuttigen /'t geen by den Heer Gouverneur Antonio Hurdt* vernomen zijnde / wiert ordre gestelt om eenige goeden Rijst aen de behoefte uyt te deelen / die dan door sommige / en door andre weder niet gehaelt is / wijl veele rijcke arm / en wederom veele arme / door vindinge van goederen rijck geworden zijn / hier en boven is de Rivier aldaer / en op Seyt* door 't afvallen der Bergen als beweginge des Aertrijckx / onbequaem tot gebruyck geworden / als sijnde seer dick / troebel en vuyl van smaek soo dat de luyden hier seer desolaet saten en keecken / beschreyende nevens het verlies harer vrienden / oock haer eygen sobere gestalte / de 2. hooge Bergen van Wawani en Manusu achter Seyt / hebben soodanige stucken in de naeste Valeyen gesmeeten / dat de tusschen streckende Rivier sijn loop gestopt is / en boven een
 bin-

binnen-meyr maeckt / het welck niet sonder pericul heden of morgen staet los te breecken.

Op kleyn Ceram of het Landt van Houamoel.

Hadt de water-golf / die op Siels* hoeck / soo buyten den selven om / als binnen door liep / mede schadelijck geweest / de Strand aen de West zijde van klip in sant verandert / en een groot stuck van den hoeck van Way Poeti* aen de Oost zyde wegh gesoncken wesende. 't Moorse Negorytje aen de Fortres Overburgh op Loehoe* (daer 't water 3. vademen hooger als ordinair geweest hadt) is geheel wegh genomen / met alle de Prauwen / doch geen menschen / den vlacken hoeck Cahoela was van al sijn geboomte berooft / en de Huysen van d' Oppassers in Compagnies Sagou-bosch dryvent opgenomen / en met stylen en al beswaert in geset / daer dito Oppassers / nadat de water-vloet afliet / haer goetje en geweer weder uythaelden / in de boght Tanoeno was mede de Christen Kerck en de helft van de Negorij's Huysen / doch geen Menschen verslonden / schynende dit water het maer eenelijck op 't Landt aen geset te hebben / wijl 't in Zee tussen voorsz Landt en Kust Hitoe stil was / behalven dat men wat kabbelingh voelde / soo als diverse luyden getuygen die maer een Musquet-schoot van de Wal af in Zee waren / en een groot gedruys aen Landt hoorden.

Op Boero, Amblau, Manipa, Kelang en Bonoa.

Heeftmen d' Aerdbevingh oock gevoeld / alsmede d' opstygingh van water op Manipax daer 't eens klops tot inde Redouts graft liep / met weghnemingh van in de 40. Huysen der Negoryen / doch geen menschen / maer d' Aerdbevingh was hier mede fel geweest / en in de Compagnies Wachthuysen op 't Eylt. Kelang ter plaets Salatti hadde Water omtrent 6. voeten hoogh gestaen / sonder verdere schade te doen.

Op Oma Honimoa en Nussalaut.

Was d' Aertbevingh al mede heftigh geweest / hebbende 't Aert-ryck daer den gantschen nacht niet stil gestaen en op Oma daer de Aertschuddingh na de eerste harde stoot noch een gantsch Etmael geduyrdt heeft / was boven dien het 't water 6 voeten hooger / als ordinary geweest.

Op de Pas Baguale*.

Goede party Buscruyt hier om de drooghte der Kelder geborgen / lagh seer periculeus doch is noch gesalveert geworden / het water

was

was niet over de selve Pas maer eenlijck vande syde des Casteels* tot aen de eerste wooningen gelooopen / dat een groot geluck is / want hadt het selve doorgeset / soude gelooflijck alles / ja zelfs de Redout wegh genomen hebben / wesende 't Landt in de Nogoryen Baguale / en kleen Hoetoemoery Magti* gescheurt. Uyt Banda heeftmen / dat op de selfste dagh en uyre mede by klaer Maneschijn en stil weer / een sacht Aertbeven / en eenige oplooppinge van water geweest sy / doch sonder schade te doen.

Ende aldus was het door dese gantsche Provintie droevigh ghestelt / sonder dat d' Aertbevingen en onderaerdsche rommelingen / sommige een geluyt als Canon-schoten / en andere als of'er Waggen en Paerden aenquamen / noch oock de Hemelsche vuyrteekenen ophielden / sijnde Sondaghs den 6. May / na dat omtrent 14. dagen een weynig opgehouden hadde / wederom 2. harde Aertschuddinge voorgevallen / en des avonts omtrent 7. uyren onder een harde slagh-regen sach men in 't Oosten een groot vuyr / onder smal en boven breed / het welck telckens na de regen ophielt / en met de selve weder quam / ende de volgenden donderdagh / sijnde den 10. Mey 's avonts op 't slagh van 9. uyren hebben 5. à 6. Soldaten voor de buyte pagger* van 't Casteel victoria by een sittende / na 't Oosten in de lucht gesien / eerst een kleyne en daer naer een groote streeck als bleeck vuyr / welke de gedaenten van roeden hadden / sijnde den Hemel aen die plaets klaer / maar de rest met dunne regen-wolcken bespreyt. Godt de Heere wil ons voor verder onheyl bewaren.

Myn HEER, N.N

S Edert dan myn verblijf in Amboina heeft de sieckte en sterfte aldaer seer geregneert / die Eylanden d' Aerdbevingen nu al drie Jaren achter een seer subject geweest / waer van te schrijven veel Papier soude vereysschen / en de verschrickelijckheit des selfs kan na myn gevoelen niet wel by menschen verstanden verhaelt / veel min uytgedrukt werden / en voor een die dat selve zoude willen beschrijven met alle die wonderheden daer onder vermenght / soude te kort van Memory en begrip sijn / behalven dat hy dan oock diende van de sieckte vry sijn geweest die'er weynigh te vinden sijn /
doch ick sal om in dese niet t'extenderen / soo maer in 't gros verhalen / dat dese verbolgentheyt. 't Eerste begin heeft gehad op 't Eylant Honionoa* op den 13.14.15. 16. en 17. October in 't Jaer 1671. waren als doen met d' Heer Cops met de Corcor Hangie* anders d' Amboinse Oorloghs Vloot geseyt in Zee / sterck 56. Corcorren met 2. Schepen en 2. Sloepen / tusschen de 3. à 4685. man sterck / soo Blancke als Swarte / voor de Negory Rharhakit op de Custe van Ceram, s' middaghs begon een hard onweer ontrent die plaets t'ontstaen. Van verschrickelijcke Blicxems en Donderslagen / en s' Avonts daer aen is op Honimoo
d' Aerde

d'Aerdthevingh begonnen / met om verwerpingh van de Redout Velsen / en kloven der Bergen / wegh sincken der Reven / met verongelucken van Menschen / Vee en Boomen / 't getal derselve en kan men soo net niet weten / also dat gegist wiert op 200. menschen sijn ghesneuvelt / wy waren als doen in Zee / hadden onse Reys vervordert vande voornoemde Negory langhs de Cust van Ceram, omtrent d'Negory Keffingh, de Vloot en hadt geen besondere schade geleden / als dat men een wonderlijcke Zeetommelingh hadt / eyntlijck brack de groote Rhee van de groote Corcor Titaway* daer op de Heer Cops* als Admiraal was / maer waeren doch in geen kleen perikul om te vergaen / de contentie der Inlantsche groten gesleght / ende Rebellige mede genomen zynde. Een Maent soodanigh getopt* hebbende quamen op dito Eylant / daer men gelijck vooren geseyt soo bevonden is / verscheyde vuyren uyt de Lucht des Hemels vallende wierden gesien in de duysterheyt des nachts in maniere / en van gestalte met een menschen Hooft Draecx gewyse / en dan fackels gelijck / die ick hier sagh aen 't Casteel / besprengende d'Aerde / nam sijn koers uyt Oosten en gingh weder ten Noorden aen / dit is nu van 't eerste / maer tweede is verschrickelijcker en verveerlijcker / na dit voorval wierd ons eerst de tydinge gebracht van de boven* genoemde Oorlogh*.*

In 't begin van dit jaer 1674. heeft die grote vebolgentheyt God's sijn aenvangh genomen in Ternaten, ging voor eerst met sterfte / daer na met groote schuddinge en opspringen van den grooten Berg Gamaknorra en 't wegh sincken der Landen daer om her / met menschen en alles / daer van men d'Asch en Steen* by Ambon in groote menighte sagh dryven / meenighte van Vissen uyt de grondeloose diepten wierden verre de Bosschen ingesmeten / en dit droevigh spectakel en Schouspel van jammernis heeft nu Amboina op den 17. February deses Jaers 1674. Saterdaghs avonts wel meest gehad / alwaer men besigh was met een generale beschrijvingh van een Bedendagh / wegens den onstanen Oorlogh met ons en Engelandt*' t Was mooy en heldere Maneschijn / wanneer de Heydense Chineese Menschen Kinderen haer vermaeckten/ na haer wijze op het Jaer Feest / en onder dese vreughde wiert het Aerttjck als opgelicht / en hier en daer gesmeten met een groote forcerende val / de Huysen die van Steen* waren wierden met gewelt om verr' geplotst / de vermaeckelingen bleven 'er meereendeel doodt / en heel onder de pyn gants bedolven en versmoort. Op Hitoe was 't yselijcker als hebbende de wateren sigh door 't vallen der Aerde 't samen gehoopt tot hooghte verr' overtreffende de Heuvelen / en trotsierende de Bergen / al wat 'er voorquam moest wegh / slepende soo na sigh meer als 2000. menschen met Boomen en al wegh sinkende in de diepten. d' Landeryen Lebalehu en Senalu al Heuvelachtigh en een hooge vlackte / dat in minder als een quartier / ja met een oogenblick wegh werp / om soo te spreekken / een grondeloose diepte van 60. à 70. vadem is geworden. ; 't getal wert geschat 2465. menschen gesneuvelt te sijn / soo dat dit een schrickelijckce en vervaerlijckce schuddingh geweest is / ick ben door een bestieringe Godes merckelijck bewaert als sijnde in meeninge om die Wayang* te gaan sien / maer by die straet komende wiert my seggende indachtigh dat Duyvels dienstigh was / en soo een ander wegh koos/ daer ick noch ter nauwer noodt vry raecte / met een knielende vallende quetsure in de rechter Knie / daer na regneerde een sware sieckte van dolle Koortse / en die my vast kreegh was vervaerlijck / komende gants schielijck op een Sondag morgen / 't was een beangstigingh en sware benaetheyt inwendigh / doch de Heere d'Almachtige / heeft my uyt alles geret en geholpen / daer na ben ick den 17. van October* alhier op Batavia gekomen. EYNDE.*